

Wymiary tożsamości a subiektywna jakość życia u młodzieży¹

Maria Oleś*

Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin

DIMENSIONS OF IDENTITY AND THE SUBJECTIVE QUALITY OF LIFE IN ADOLESCENTS

The aim of this study was twofold: to examine the associations between dimensions of identity and subjective quality of life in adolescents and to assess perceived quality of life in youth on different stages of identity development. A sample of 233 pupils (148 girls and 85 boys) between 16–19 years was examined by means of Polish version of *The Ego Identity Process Questionnaire* (EIPQ) and *The Youth Quality of Life Instrument – Research Version* (YQOL-RV). The results revealed low but significant correlation between Commitment and subjective quality of life. A hypothesis that those in the achieved status were highest in subjective quality of life was not confirmed, however those in diffused were lowest as it was expected. Contrary to hypothesis highest level of quality of life was found in youth with foreclosed identity. Comparison of the groups divided according the status of identity on the angle of subjective quality of life gave not clear-cut picture. So an empirical division by means of cluster analysis using two dimensions of identity and a general index of quality of life was proposed. Five groups solution was satisfactory. The results indicated that different patterns of identity processes in adolescents coexisted with different levels of subjective quality of life. The participants with diffused identity showed two patterns, one with the lowest level of quality of life, and another with higher quality of life in comparison to the participants with achieved identity. At the same time the highest level of quality of life demonstrated the adolescents in moratorium and in foreclose identity, but not those in achieved identity. It means, two opposite identity processes are typical for relatively high quality of life: Exploration without Commitment, and/or Commitment without Exploration.

WPROWADZENIE

Okres adolescencji jest szczególnym okresem w życiu człowieka, zwłaszcza, jeśli chodzi o poszukiwanie i kształtowanie własnej tożsamości. Formowanie się tożsamości jest procesem dynamicznym i długotrwałym, w którym młody człowiek próbuje znaleźć odpowiedź na ważne pytania – o to, kim jest, co chce osiągnąć, jakie wartości są dla niego ważne, kim chce być w przyszłości, jakie jest jego miejsce w społeczności, jak budować relacje z innymi i jakich dokonywać wyborów (Erikson, 1997; por. Beyers i Çok, 2008; Oleś, 2008). Zgodnie z psychospołeczną teorią rozwoju Eriksona (1968) tożsamość dostarcza ram odniesienia dla interpretacji oso-

bistych doświadczeń, odkrywania znaczenia, celu i ukierunkowania w swoim życiu. Rozwój stabilnej i spójnej tożsamości jest centralnym zadaniem okresu dorastania. W nawiązaniu to teorii Eriksona (1968) można przyjąć, że rozwiązanie kryzysu tożsamości pozostaje pod wpływem oddziaływania otoczenia społecznego i indywidualnego rozwoju, w tym poradzenia sobie z wcześniejszymi wyzwaniami rozwojowymi. Sam kryzys tożsamości daje się rozpiąć na dwu wymiarach: Poszukiwania (*Exploration*) i Zaangażowania (*Commitment*). Poszukiwanie jest procesem, poprzez który jednostka aktywnie poszukuje rozwiązania problemów związanych z wyborem celów, wartości, ról i przekonań na temat otaczającego świata. Zaangażowanie oznacza aktualne rozwiązanie kwestii tożsamościowych ta-

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Maria Oleś, Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.
e-mail: moles@kul.lublin.pl

¹ Badania przeprowadzono w ramach grantu MNiSW nr 1776/H03/2007/32.

kich jak wybór zawodu, stylu relacji interpersonalnych, religii, przekonań, itp. (Berzonsky, 2003).

Marcia (1966, s. 558) opisał cztery „indywidualne style radzenia sobie” z zadaniem kształtowania tożsamości nazywając je statusami tożsamości. W zależności od tego, w jakim stopniu osoby eksplorowały lub poszukują alternatywnych tożsamości, i na ile są zaangażowane w realizację jednej z nich, można je przyporządkować do jednego ze statusów tożsamości. Jednostki na etapie tożsamości osiągniętej i przejętej są zaangażowane, z tym, że pierwsi poszukiwali alternatyw, natomiast drudzy tego nie czynili. Z kolei jednostki w stadium moratorium i rozproszenia nie są zaangażowane – osoby w moratorium są w procesie poszukiwania, a osoby w stadium rozproszenia nie poszukiwały alternatyw tożsamościowych.

Na poziomie empirycznym badacze skupiali się na badaniu związku pomiędzy statusami tożsamościowymi a szeroką gamą zmiennych psychologicznych dotyczących postaw, cech osobowości czy zmiennych behawioralnych (Waterman, 1999). I tak, jednostki na etapie tożsamości rozproszonej usiłują unikać rozwiązywania osobistych problemów, konfliktów czy podejmowania decyzji. Taki sposób funkcjonowania wiąże się z emocjonalnie zorientowanymi strategiami radzenia sobie, neurotycznością, reakcjami depresyjnymi i nieprzystosowaniem, zaś negatywnie z samoświadomością, wytrwałością poznawczą, sumiennością i miarami dobrego samopoczucia (Berzonsky i Ferrari, 1996; Berzonsky, 2003). Osoby w stadium tożsamości przejętej do kwestii tożsamości podchodzą niejako w sposób zadany, przejmując wartości i poglądy osób znaczących, nie zastanawiając się zbyt nad ich oceną. Badania wskazują, że osoby te są sumienne i ugodowe, mają jasne poczucie tego, co chcą, cechuje je dobre samopoczucie, ale także ograniczony stopień tolerancji wobec pojawiających się sprzeczności, ponadto, brak otwartości na informacje, które mogą zagrażać ich osobistym przekonaniom czy systemowi wartości (Nurmi i in., 1997; Berzonsky, 2003). Jednostki na etapie moratorium i tożsamości osiągniętej podchodzą do kwestii tożsamościowych w sposób refleksyjny, rozważny, poszukują informacji, dokonują oceny i weryfikacji poglądów, mając odpowiedni do nich dystans i skłonne są je zmieniać. Taki styl funkcjonowania wiąże się z potrzebami poznawczymi, autorefleksją, z problemowo zorientowanymi strategiami radzenia sobie, rozważą w podejmowaniu decyzji oraz subiektywnym dobrostanem, ponadto z otwartością, sumiennością i ugodowością z modelu wielkiej piątki (Nurmi i in., 1997; Berzonsky,

2003). Osoby w stadium tożsamości osiągniętej są bardziej dojrzałe jeśli chodzi o poziom rozwoju ego według Loewinger, sądy moralne, doświadczenie kulturowe, intymność i wykazują mniej problemów i zaburzeń w porównaniu do osób z innych statusów. Ponadto, cechuje je wysoki poziom samooceny, autonomii, wewnętrzne umiejscowienie kontroli, ekstrawersja i wysoka sumiennność (Cramer, 1997). Osoby w stadium moratorium cechuje wyższy poziom lęku, konflikty z rodzicami, a niższy autorytaryzm i niższy poziom psychologicznego dobrostanu. Osoby w stadium tożsamości przejętej mają wyższe wyniki w skali autorytaryzmu, konwencjonalnego rozumowania moralnego, konformizmu, a niższe w lęku. Cechuje je wysoka samoocena, niska autonomia i zewnętrzne umiejscowienie kontroli. Osoby w stadium tożsamości rozproszonej cechuje niższy poziom rozumowania moralnego, niższy poziom rozwoju psychospołecznego i rozwoju ego, lęk i niska samoocena, mała autonomia, zewnętrzne umiejscowienie kontroli, introwersja, neurotyczność i niska sumiennność (Waterman, 1999; Cramer, 1997).

Obok podejścia zapoczątkowanego w latach sześćdziesiątych przez Eriksona i Marcję, statusy tożsamości zaczęto rozpatrywać w nowy sposób. Są nadal zwolennicy koncepcji statusów tożsamości, jak Marcia (1993), Kroger (1992), czy badacze odwołujący się do tradycyjnej klasyfikacji rozwoju tożsamości (np. Balistreri i in., 1995; Cramer, 1997). Z kolei, w ramach koncepcji konstruktywizmu, statusy tożsamości rozpatrywane są w kontekście procesów informacji i mówi się o stylach tożsamościowych (Berzonsky, 1990). Statusy tożsamości rozpatrywane są także z punktu widzenia filozofii egzystencjalnej (Bilsker, 1992), a kształtowanie się tożsamości – z perspektywy feministycznej (Archer, 1992). Z kolei prace Watermana (1999) miały na celu włączenie statusów tożsamości w obszar teorii samorealizacji – zwłaszcza humanistycznych teorii osobowości i Arystotelesowskiego eudajmonizmu.

Dotychczasowe wielokierunkowe badania nad jakością życia u młodzieży w ograniczonym stopniu dotyczą kwestii kryzysu tożsamości, tak istotnego w rozwoju młodego człowieka. Częściowo wynika to z braku odpowiednich narzędzi oceny poziomu rozwoju tożsamości jak i do badania poczucia jakości życia u młodzieży. W związku z tym, że sposób funkcjonowania człowieka jest odmienny na każdym etapie kształtowania się tożsamości, zachodzi pytanie, na ile określony poziom rozwoju tożsamości, łączy się z subiektywną jakością życia. Istotnym wydaje się też, czy i jaki jest związek tożsamości z postrzeganą jakością życia. Na jakość życia jed-

nostki „w kompleksowy sposób wpływa jej fizyczne zdrowie, stan psychiczny, poziom niezależności, relacje społeczne i związki z ważnymi elementami otoczenia” (WHOQOL Group, 1994). W ujęciu Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) jakością życia to „spostreżenie przez jednostkę jej pozycji w życiu w kontekście kultury i systemów wartości, w jakich żyje oraz w relacji do jej celów, oczekiwań, standardów i zainteresowań” (WHOQOL Group, 1995). Definicja ta kładzie akcent na subiektywną naturę jakości życia, ale także na kontekst kulturowy, społeczny i środowiskowy. Jej autorzy szczególne znaczenie przywiązują do wartości kulturowych oraz celów jednostki, jej preferencji i standardów. Jednocześnie, opracowanie tożsamości osobistej implikuje identyfikację z określonymi wartościami oraz wybór celów życiowych. Formowanie się tożsamości jest procesem silnie osadzonym w kontekście społecznym i kulturowym. Stąd też poszukiwanie możliwych powiązań między statusem tożsamości a jakością życia wydaje się zasadne, a w odniesieniu do młodzieży również potrzebne z racji możliwych wyników o wartości aplikacyjnej. Tym bardziej, że subiektywna ocena jakości życia przez młodzież ma silne odniesienia społeczne. Spośród wielu ujęć jakości życia szczególnie użytecznym w odniesieniu do młodzieży wydaje się być model, który odwołuje się do koncepcji WHO, wypracowany przez Zespół do Spraw Jakości Życia w Seattle (USA) (The Seattle Quality of Life Group). Model ten proponuje cztery główne dziedziny jakości życia u młodzieży. Są to: Poczucie własnego Ja, Relacje społeczne, Środowisko i Ogólne zadowolenie z życia, które razem odzwierciedlają ogólne poczucie jakości życia. Specyfika tego podejścia polega nie tylko na sposobie opracowania modelu, ale też na uwzględnieniu ważnego aspektu koncepcji siebie w ocenie jakości życia u młodzieży.

PROBLEMATYKA BADAWCZA

Badania nad tożsamością oscylowały głównie pomiędzy oceną poziomu dojrzałości w odniesieniu do poszczególnych stadiów tożsamości, a oceną zachowań przystosowawczych lub nieadaptacyjnych współwystępujących z określonymi stylami tożsamości, jakie zaproponował Berzonsky (1990). Style tożsamości wynikają ze społeczno-poznawczych strategii, jakie stosują jednostki w zmaganiu się z kwestiami tożsamościowymi. Osoby z tożsamością osiągniętą lub moratorium stosują przede wszystkim orientację typu poszukiwanie informacji, z tożsamością przejętą stosują orientację normatywną, zaś z toż-

samością rozproszoną – orientację rozproszoną/unikową. Orientacja typu pierwszego traktowana jest jako najdojrzała, najmniej dojrzała jest ostatnia, zaś orientacja normatywna wypada pośrednio. Według Eriksona (1968) pomyślnie ukształtowana tożsamość związana jest z psychologicznym dobrostanem. Tożsamość osiągnięta, w przeciwieństwie do tożsamości rozproszonej, jest wyrazem zdrowej osobowości. Ten wątek badawczy podjęli Vleioras i Bosma (2005), badając zależność pomiędzy stylami tożsamości a psychologicznym dobrostanem według modelu C. Ryff (1989), obejmującego takie zmienne, jak: samoakceptacja, kompetencje do radzenia sobie w otoczeniu, pozytywne relacje z innymi, poczucie sensu życia, rozwój osobisty i autonomia. Orientacja informatywna wiąże się pozytywnie ze skutecznym radzeniem ze stresem i lękiem, ze strategią zorientowaną problemowo i z otwartością na doświadczenie. Orientacja rozproszona/unikowa negatywnie wiąże się z jakością relacji z rówieśnikami, z osiągnięciami szkolnymi, samooceną, zaś pozytywnie z nieadaptacyjnymi strategiami podejmowania decyzji, z uzależnieniem od narkotyków i alkoholu, z reakcjami depresyjnymi, z neurotyzmem, zaburzeniami zachowania i odżywiania (Nurmi, Berzonsky, Tammi i Kinney, 1997; Berzonsky za: Vleioras i Bosma, 2005, s. 399). Z psychologicznym dobrostanem orientacja informatywna wiąże się pozytywnie, zaś rozproszona/unikowa, negatywnie. Natomiast niejasny okazał się związek orientacji normatywnej z dobrostanem. Rezultaty badań wskazują, że nie podejmowanie kwestii tożsamościowych wiąże się negatywnie z psychologicznym dobrostanem, zaś gdy kwestie te są podejmowane, to nie jest ważne to, w jaki sposób jednostka do nich podchodzi Vleioras i Bosma (2005).

Wśród nielicznych badań nad statusem tożsamości pojawiają się też inne wątki tematyczne, które można wiązać z poziomem przystosowania. Przykładowo Kennedy (1999) wykazała pozytywny związek wyższego poziomu rozwoju tożsamości z bezpiecznym stylem przywiązania. King (za: Dunkel i Papini, 2005, s. 490) zweryfikowała hipotezę, że tożsamość rozproszona wiąże się z występowaniem zachowań ryzykownych, podczas gdy zachowania takie nie łączą się z tożsamością przejętą. Badania Cramer (1995) wykazały, że status moratorium i tożsamości rozproszonej wiążą się ze stosowaniem wszystkich trzech rodzajów mechanizmów obronnych (wyparcie, projekcja i identyfikacja), zaś nie wiążą się z narcyzmem. Natomiast status tożsamości osiągniętej wiązał się z narcyzmem i minimalnie z identyfikacją. Wyższe poziomy rozwoju tożsamości korelowały z nieegocentrycznym myśleniem,

zinternalizowanymi standardami moralnymi, z nastawieniem na innych w relacjach, czyli inaczej, z wyższym poziomem empatii. Badania związku pomiędzy globalnym wskaźnikiem empatii a poziomem rozwoju ego wykazały pozytywną zależność (Pecukonis za: Erlanger, 1998, s. 325).

Badania nad zależnością pomiędzy statusem tożsamości a stylem przywiązania w związkach uczuciowych w okresie adolescencji prowadzili Berman, Weems, Rodriguez i Zamora (2006). Jednostki na etapie tożsamości przejętej uzyskały istotnie niższe nasilenie w zakresie stylu unikowego od grupy o statusie tożsamości rozproszonej, oraz istotnie niższe nasilenie stylu lękowego od osób w stadium moratorium i tożsamości osiągniętej.

Schwartz (2004) oceniała sprawczość psychologiczną (samoocenę, sens życia, siłę ego, wewnętrzne umiejscowienie kontroli i samoaktualizację) w kontekście poziomu statusu tożsamości ego. Pierwsze cztery cechy sprawczej osobowości istotnie różnicowały pomiędzy statusem tożsamości osiągniętej i przejętej a moratorium i tożsamością rozproszoną, natomiast samoaktualizacja była zmienną różnicującą pomiędzy moratorium i tożsamością osiągniętą a rozproszoną i przejętą. Z kolei Phillips i Pittman (2007) badali związek pomiędzy stylami tożsamości a wskaźnikami dobrostanu i nastawieniem do przyszłości u młodzieży w wieku 11–20 lat. Jako wskaźniki dobrostanu psychologicznego wzięto pod uwagę samoocenę, pesymizm, aprobatę zachowań przestępczych, oczekiwania odnośnie dalszego kształcenia oraz optymizm/skuteczność. Przewidywano, że osoby z orientacją rozproszoną/unikową będą ujawniały niższy poziom dobrostanu i mniej optymistyczne nastawienie do przyszłości niż osoby z orientacją informatywną lub normatywną. Wyniki badań wskazują, że osoby z orientacją rozproszoną/unikową charakteryzuje niższy poziom dobrostanu i nadziei na przyszłość. Ponadto, niższy poziom samooceny, większe poczucie beznadziejności i większa aprobatą zachowań przestępczych niż osoby o stylu informatywnym lub normatywnym.

Auslander i Dunham (1996) wykryli podobne wzorce funkcjonowania rodziny, cechy osobowości i style interpersonalne u osób z bulimią i nastolatków w stadium tożsamości rozproszonej. W badaniach Schwartz (2004) skale osobowości sprawczej ujmujące samoocenę, siłę ego, wewnętrzne umiejscowienie kontroli i samoaktualizację, różnicują pomiędzy statusami tożsamości rozproszonej i moratorium a tożsamości przejętej i osiągniętej, wyodrębnionych za pomocą kwestionariusza EIPQ Balistreri i wsp., na korzyść osób z tożsamością osiągniętą.

Jak wskazuje przegląd badań trudności w zakresie kształtowania własnej tożsamości u młodzieży wiążą się z problemami w zakresie funkcjonowania, a poziom rozwoju tożsamości z dobrostanem psychologicznym. W świetle dotychczasowych wyników obecny problem badawczy daje się sformułować w postaci następujących pytań: 1) Jaki jest związek wymiarów tożsamości – poszukiwania i zaangażowania – z subiektywną jakością życia? 2) Jaki jest poziom subiektywnej jakości życia u młodzieży w zależności od etapu rozwoju tożsamości? Innymi słowy – czy określony etap rozwoju tożsamości (osiągnięta, moratorium, przejęta i rozproszona) wiąże się z określonym poczuciem jakości życia i jak spostrzega młodzież swoją jakość życia będąc na różnych etapach rozwoju tożsamości. Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1. Wymiar tożsamości Poszukiwanie wiąże się negatywnie z subiektywną jakością życia, natomiast wymiar Zaangażowanie koreluje dodatnio z postrzeganą jakością życia.

H2. Młodzież zaklasyfikowaną do stadium tożsamości osiągniętej charakteryzuje najwyższy poziom subiektywnej jakości życia, zaś osoby w stadium tożsamości rozproszonej cechuje najniższe poczucie jakości życia.

H3. Istnieją różnice pomiędzy osobami charakteryzującymi się odmiennym wzorcem procesów tożsamościowych w zakresie postrzeganej jakości życia – zarówno jeśli chodzi o wskaźnik ogólny jak też w obrębie badanych wymiarów jakości życia. Młodzież na wyższym poziomie rozwoju tożsamości cechuje wyższe poczucie jakości życia.

METODY BADAWCZE

Do oceny procesów tożsamości zastosowano Kwestionariusz Procesów Tożsamości Ego (KPTE), polską wersję *The Ego Identity Process Questionnaire* (EIPQ; Balistreri, Busch-Rossnagel i Geisinger, 1995) w tłumaczeniu i opracowaniu M. Oleś (2008). KPTE jest metodą oceny statusu tożsamości dla młodzieży zgodnie z koncepcją rozwoju tożsamości E. Eriksona, rozwiniętej przez J. Marcie (1966) i wyodrębnionymi przezeń stadiami tożsamości (tożsamość rozproszona, przejęta, moratorium i osiągnięta). Została zbudowana na bazie dotychczasowych metod badania tożsamości, zwłaszcza wywiadu Marcii (1966) i Grotevant i Coopera oraz kwestionariusza Grotevant i Adamsa (za: Balistreri i in., 1995, s. 182). Składa się z 32 twierdzeń (20 sformułowanych wprost i 12 nie wprost), z 6-stop-

niową skalą odpowiedzi (od 1 – zdecydowanie się nie zgadzam, do 6 – zdecydowanie się zgadzam). Kwestionariusz pozwala na ocenę dwóch procesów prowadzących do ukształtowania się tożsamości, są to: kryzys (eksploracja/poszukiwanie) (*Exploration*) i zaangażowania (*Commitment*) w zakresie czterech obszarów ideologicznych (polityka, życie zawodowe, religia i sfera wartości) i czterech interpersonalnych (rodzina, przyjaciele, sympatie i role związane z płcią). Badanie pozwala uzyskać dwa liczbowe wskaźniki w skalach E i C, każdy w przedziale od 6–96. W zależności od konfiguracji między nimi można mówić o stadium tożsamości, na jakim znajduje się badana osoba. Osoby badane są klasyfikowane do jednego z czterech statusów tożsamości ego zdefiniowanych przez Marcie (1966). Niskie wyniki w obu skalach (C- i E-) wskazują na stadium tożsamości rozproszonej, wysokie wyniki w skali Zaangażowanie i niskie w skali Poszukiwanie (C+ i E-) oznaczają tożsamość przejętą, niskie w Zaangażowaniu i wysokie w Poszukiwaniu (C- i E+) oznaczają moratorium, wysokie w obu (C+ i E+) – tożsamość osiągniętą.

Właściwości psychometryczne oryginalnej wersji kwestionariusza EIPQ są satysfakcjonujące; rzetelność typu zgodność wewnątrzna *alfa* Cronbacha dla skali E wynosi $\alpha=.86$, dla skali C $\alpha=.80$. Rzetelność typu stałość dla skali E wynosi $r_{tt}=.76$, dla skali C $r_{tt}=.90$. Współczynnik zgodności ocen pięciu sędziów kompetentnych pod kątem przynależności twierdzeń do poszczególnych wymiarów wynosiła $.76$ ($p<.01$). Skala C koreluje dodatnio ze zmienną aprobaty społecznej ($r=.23$; $p<.05$), zaś skala E ujemnie ($r=-.32$; $p<.01$). Korelacja między wymiarami C i E jest ujemna ($r=-.35$; $p<.05$) (Balistreri i in., 1995), dalsze badania przynoszą potwierdzenie tej zależności (od $-.05$ do $-.46$) (Luyckx i wsp., 2006). Uzyskano również potwierdzenie trafności konstrukcyjnej kwestionariusza badając zależność pomiędzy statusami ego a zmiennymi osobowościowymi. Stwierdzono istotny związek statusu tożsamości z męskością, samooceną i umiejscowieniem kontroli. Wymiar zaangażowania korelował z samooceną, z lękiem, z męskością, z autorytaryzmem dla mężczyzn i umiejscowieniem kontroli dla kobiet, zgodnie z przewidywaniem. Natomiast, wymiar Poszukiwanie korelował negatywnie z autorytaryzmem tylko dla mężczyzn, a wpływ statusów tożsamości na autorytaryzm i lęk miał charakter tylko tendencji. Konfirmacyjna analiza czynnikowa przyniosła potwierdzenie dwuczynnikowego modelu kwestionariusza. Zaklasyfikowanie badanych do tych samych statusów tożsamości, tak jak wywiad

Marcii, stanowiło potwierdzenie trafności zbieżnej. Z badań wynika też prawidłowość, że większy odsetek osób z tożsamością osiągniętą występuje u starszej młodzieży niż w młodszej grupie wiekowej. Schwartz i Montgomery (2002) przeprowadzając eksploracyjną analizę czynnikową na wynikach badania kwestionariuszem EIPQ wyodrębniły cztery czynniki: Ideologiczne Zaangażowanie, Ideologiczne Poszukiwanie, Interpersonalne Zaangażowanie i Interpersonalne Poszukiwanie. Strukturę czynnikową potwierdzili Luyckx i wsp. (2006) stosując holenderską wersję metody. Współczynniki rzetelności *alfa* Cronbacha dla poszczególnych czynników były w granicach od $.55$ do $.61$, dla wymiaru Zaangażowanie wynosił $\alpha=.70$, dla wymiaru Poszukiwanie $\alpha=.72$. Badania potwierdzają ujemną korelację między nimi ($-.32$ i $-.26$) (Luyckx i in., 2006).

Opracowanie polskiej wersji metody dokonywało się w kilku etapach. Zgodnie z współczesnymi standardami dokonywania translacji korzystano z procedury tłumaczenia wprost i tłumaczenia zwrotnego, a obecna wersja metody powstała w wyniku konsultacji ze specjalistami z zakresu psychologii osobowości i anglistami. Rzetelność typu zgodność wewnątrzna *alfa* Cronbacha wersji polskiej oszacowana na podstawie badania młodzieży ($N=82$, w tym 51 dziewcząt i 31 i chłopców), uczniów klas III licealnych w wieku 18 lat wynosi: dla wymiaru Zaangażowanie $\alpha=.73$, dla wymiaru Poszukiwanie $\alpha=.44$. Korelacje między wymiarami jest negatywna i wynosi $r=-.31$, $p<.01$. W badaniu młodzieży w wieku 16–18 lat ($N=145$) rzetelność wynosi: dla 13-itemowej skali Zaangażowanie $\alpha=.67$, zaś dla 11-itemowej skali Poszukiwanie $\alpha=.59$. Korelacja między wymiarami wynosi $r=-.23$, $p<.01$. Niższe wskaźniki wersji polskiej, zwłaszcza dla wymiaru Poszukiwania wskazują na potrzebę adaptacji skali, w tym usunięcia lub zastąpienia niektórych itemów. Metoda ma charakter eksperymentalny, i jak dotychczas wykorzystywana była w pracach badawczych (Oleś i Oleś, 2006; Ryba, 2006; Oleś, 2007a). Jej wartością jest krótki czas badania, obiektywny system ocen i oddzielne wskaźniki dla dwóch wymiarów tożsamości.

Skala Jakości życia dla Młodzieży – Wersja Badawcza (*The Youth Quality of Life Instrument – Research Version, YQOL-RV*; Topolski, Edwards, Patrick, 2002) jest metodą typu samooceny i służy do pomiaru spostrzeganej jakości życia dla dzieci i młodzieży w wieku od 11 do 18 lat. Zasadniczą część metody składa się z 41 twierdzeń, na które może odpowiedzieć tylko sam badany, dotyczą bo-

wiem jego wewnętrznych przeżyć i subiektywnej oceny w czterech obszarach jakości życia. Zgodnie z wypracowanym modelem są to następujące dziedziny: Poczucie własnego Ja (14 itemów), Relacje społeczne (14 itemów), Środowisko (10 itemów) i Ogólne zadowolenie z życia (3 itemy). Badany ocenia każde twierdzenie na skali 11 stopniowej od 0 do 10 pod kątem tego, w jakim stopniu zgadza się z nim (gdzie 0 oznacza wcale nie, 10 – zdecydowanie tak lub bardzo). W badaniu uzyskuje się cztery wskaźniki liczbowe, które wskazują na poziom subiektywnej jakości życia w czterech wyodrębnionych obszarach, oraz wskaźnik globalny, który mówi o poczuciu jakości życia. Poczucie własnego ja dotyczy takich aspektów koncepcji siebie jak wiara w siebie, bycie sobą, poczucie zdrowia fizycznego, psychicznego i duchowego. Obszar relacji społecznych obejmuje najogólniej relacje z innymi – rodzinne, przyjacielskie, rówieśnicze, otrzymywanie i dawanie wsparcia, poczucie wolności i udział w życiu społecznym. Domena środowiska obejmuje możliwości rozwoju ze strony szerszego środowiska dla jednostki, bądź przeszkody, a zatem możliwość angażowania się i działania w środowisku, możliwości edukacyjne, przyjazne sąsiedztwo, zasoby finansowe, bezpieczeństwo osobiste i perspektywy na przyszłość. Z trzema domenami wiąże się czwarta – jest to ogólne zadowolenie z życia, na które składa się radość z życia i poczucie sensu życia. Rzetelność typu zgodność wewnętrzna *alfa* Cronbacha oryginalnej metody mieści się w przedziale od .81 do .89 dla poszczególnych obszarów, rzetelność całej skali wynosi $\alpha=.95$. Rzetelność typu stałość dla wyniku globalnego wynosi $r_{tt}=.78$, a poszczególnych dziedzin od .74 do .85 (Patrick, Edward i Topolski, 2002). W badaniach zastosowano polską wersję narzędzia, które jest tłumaczeniem przeprowadzonym zgodnie ze współczesnymi standardami, we współpracy i za zgodą Autorów, z zastosowaniem tłumaczenia zwrotnego i z akceptacją ostatecznej wersji polskiej. Wskaźniki rzetelności *alfa* Cronbacha polskiej wersji dla poszczególnych obszarów są

następujące: Poczucie własnego Ja: $\alpha=.73$, Relacje społeczne: $\alpha=.92$, Środowisko: $\alpha=.82$, Ogólne zadowolenie z życia: $\alpha=.88$. Rzetelność całej metody wynosi $\alpha=.94$ (Oleś, 2007b).

BADANI

Badaniami objęto grupę młodzieży w wieku 16–19 lat, uczniów klas I, II i III szkół średnich ($N=233$; w tym 148 dziewcząt i 85 chłopców); średnia wieku badanych wynosi $M=17.09$, $SD=.76$. Celem wyodrębnienia czterech podgrup różniących się statusem tożsamości zastosowano medianę dla wyników w dwu skalach kwestionariusza, podobnie jak w badaniach oryginalnych (dla wymiaru P, $Me=55$, dla wymiaru Z, $Me=62$). Tabela 1 przedstawia wyodrębnione grupy zaklasyfikowane do czterech stadiów tożsamości, z uwzględnieniem płci badanych. Z 233 osobowej grupy 209 osób spełniało kryteria, które pozwoliły je zaklasyfikować do jednej z czterech grup tożsamościowych, 24 osoby z uwagi na wyniki w jednej ze skal równe medianie, zostały wyłączone z dalszych analiz.

Największą liczebnie grupę osób – 24.4%, stanowi młodzież, którą zaklasyfikowano do stadium tożsamości moratoryjnej, zbliżone liczebnie są pozostałe grupy (po około 20%) badanych. W grupie o tożsamości rozproszonej liczba chłopców i dziewcząt jest identyczna, w grupach o tożsamości przejętej i osiągniętej jest dwukrotnie więcej dziewcząt, natomiast w grupie z tożsamością moratoryjną jest niewielka przewaga dziewcząt. Przewaga dziewcząt w poszczególnych grupach jest dużym stopniu pochodną przewagi dziewcząt w całej grupie badanych.

WYNIKI

Badanie kwestionariuszem KPTE pozwoliło na obliczenie dwóch wskaźników dla każdej osoby w wymiarach tożsamości – Poszukiwanie i Zaangażowanie. Tabela 2 przedstawia średnie wyniki

Tabela 1
Charakterystyka badanych (N , %) z uwagi na cztery stadia tożsamości

Status tożsamości/ Grupa	Rozproszona P-, Z-		Przejęta P-, Z+		Moratorium P+, Z-		Osiągnięta P+, Z+	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Dziewczęta ($N=148$)	25	10.7	34	14.6	35	15.0	35	15.0
Chłopcy ($N=85$)	25	10.7	17	7.3	22	9.4	16	6.9
Ogółem ($N=233$)	50	21.5	51	21.9	57	24.4	51	21.9

Tabela 2

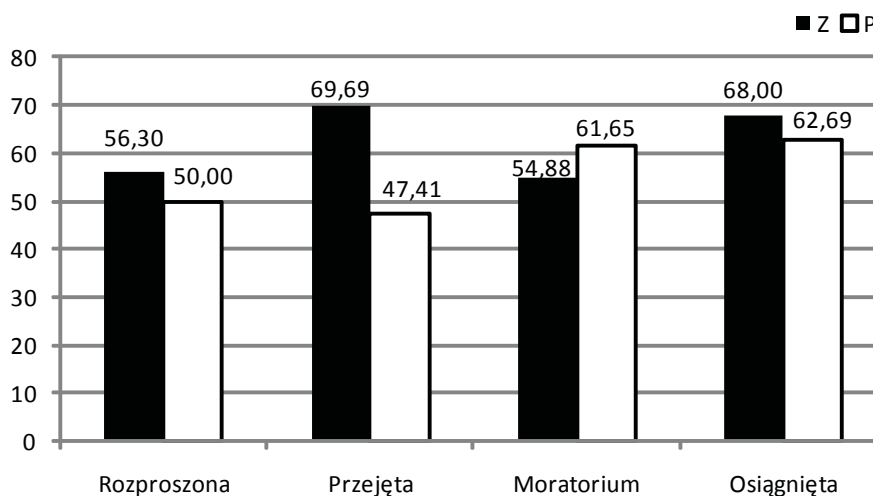
Średnie i odchylenia standardowe w wymiarach Zaangażowanie (Z) i Poszukiwanie (P) kwestionariusza KPTE dla wyodrębnionych grup z uwagi na status tożsamości

Status tożsamości/ Grupa	Rozproszona N=50		Przejęta N=51		Moratorium N=57		Osiągnięta N=51		Cała grupa N=233	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Zaangażowanie	56.30	3.62	69.69	5.97	54.88	4.72	68.00	4.41	62.03	8.21
Poszukiwanie	50.00	3.98	47.41	5.13	61.65	5.47	62.69	5.34	55.69	8.40

w poszczególnych stadiach kwestionariusza tożsamości, zaś Wykres 1 stanowi ich ilustrację.

Jak obrazuje Wykres 1 niskie wyniki w obydwu skalach P i Z uzyskali badani zaklasyfikowani do stadium tożsamości rozproszonej, jednak osoby z moratorium cechuje podobnie niski poziom zaangażowania. Znaczna rozbieżność z przewagą wyników w skali Z dotyczy tożsamości przejętej. Natomiast w analogicznej grupie, tyle, że z od-

wrotnym układem wyników ($P > Z$), przewaga wyników w skali P nad skalą Z jest niewielka. Badani o tożsamości osiągniętej uzyskali wysokie wyniki w obydwu skalach. Taki rozkład wyników w wyodrębnionych grupach pokazuje, że różnice nie są tak ostre, jak wynikałoby z teorii. Pomimo to, przeanalizowano poziom subiektywnej jakości życia w poszczególnych grupach młodzieży. Wcześniej jednak sprawdzone zostały wzajemne zależności pomiędzy



Wykres 1. Poziom w skalach Zaangażowanie (Z) i Poszukiwanie (P) w czterech grupach z uwagi na stadia rozwoju tożsamości

Tabela 3

Zależność pomiędzy globalnym wskaźnikiem jakości życia i wynikami w poszczególnych obszarach jakości życia SJŻM-WB a wymiarami KPTE

Wymiar	Poczucie własnego Ja		Relacje Społeczne		Środowisko		Ogólne Zadowolenie z Życia		Jakość Życia WO	
	r	p<	r	p<	r	p<	r	p<	r	p<
Zaangażowanie	.11	.09	.14	.05	.17	.01	.14	.05	.17	.02
Poszukiwanie	-.06	–	-.11	–	.05	–	-.06	–	-.05	–

badanymi wymiarami tożsamości a subiektywną jakością życia ujmowaną skalą SJŻM-WB. Współczynniki korelacji przedstawia Tabela 3.

Nie występują istotne zależności pomiędzy wymiarem tożsamości Poszukiwanie (P), a ogólnym wskaźnikiem subiektywnej jakości życia oraz poszczególnymi obszarami jakości życia. Natomiast dodatnie i osiągające poziom istotności statystycznej zależności występują pomiędzy wymiarem Zaangażowanie (Z), a globalnym wskaźnikiem jakości życia ($r=.17, p<.02$), jakością życia w środowisku ($r=.17, p<.01$), oraz ogólnym zadowoleniem z życia ($r=.14, p<.05$). Związek Zaangażowania z obszarem Poczucia własnego ja jest jedynie na poziomie ten-

dencji. Oznacza to, że z jakością życia koresponduje wymiar zaangażowania, zaangażowanie wiąże się z wyższym ogólnym poczuciem jakości życia.

Kolejnym krokiem było porównanie czterech grup tożsamościowych w zakresie poczucia jakości życia. Wyniki dla osób zaklasyfikowanych do grup o różnym statusie tożsamości przedstawia Tabela 4. Z kolei Wykres 2 ilustruje ogólny poziom subiektywnej jakości życia w porównywanych grupach.

Cztery grupy wyodrębnione z uwagi na status tożsamości, pomimo iż istotnie różnią się w zakresie ogólnej jakości życia [$F(3,205)=2.72, p<.05$], nie różnią się istotnie pomiędzy sobą biorąc pod uwagę wszystkie cztery obszary jakości życia – wynik

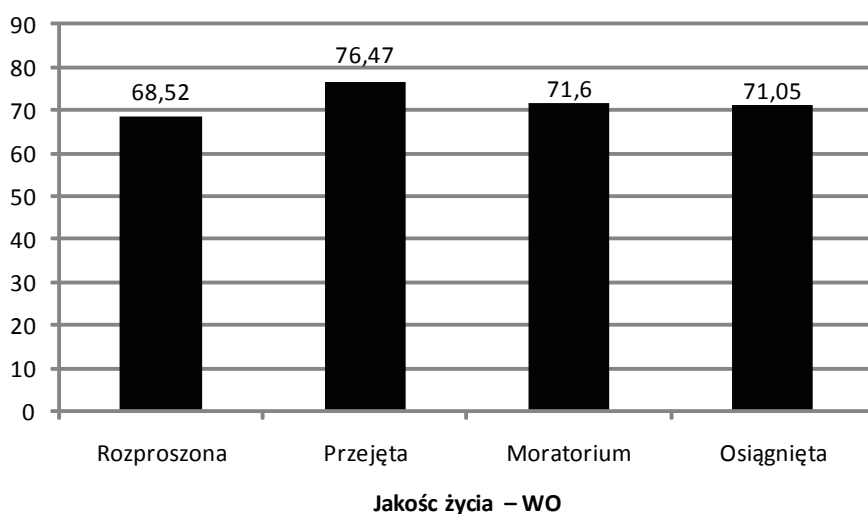
Tabela 4

Porównanie grup osób z uwagi na status tożsamości pod względem subiektywnej jakości życia mierzonej Skalą Jakości Życia dla Młodzieży (SJŻM); istotność różnic według ANOVA i MANOVA

Tożsamość/ Skale Jakości Życia	Rozproszona N=50		Przejęta N=51		Moratorium N=57		Osiągnięta N=51		Istotność różnic	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	F(3,205)	p<
Poczucie własnego Ja	67.27	13.48	71.75	13.99	67.53	16.42	66.11	14.89	1.43	–
Relacje społeczne	65.40	14.25	73.30	15.60	68.43	16.79	67.28	16.34	2.57a	.05
Środowisko	73.50	11.82	78.69	11.63	76.14	14.25	76.96	12.03	1.50	–
Ogólne zad. z życia	67.93	26.26	81.76	19.26	75.20	23.64	73.73	22.79	3.05a	.03
Jakość życia – WO	68.52	14.21	76.47	12.87	71.60	16.12	71.05	13.73	2.72	.05

MANOVA: $F(4,12)=1.32; p<n.i.$

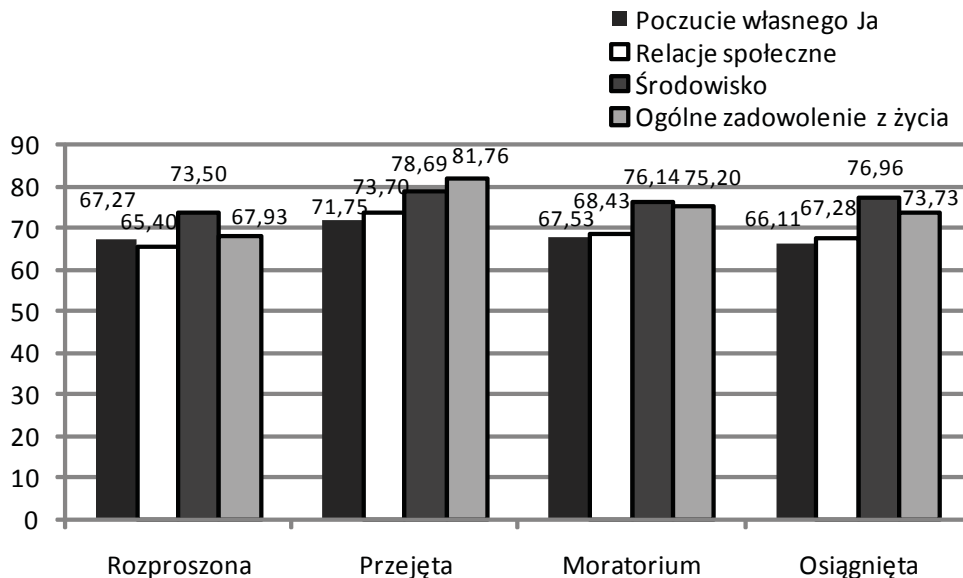
a – istotna różnica między grupą o tożsamości przejętej a rozproszoną przy $p<.05$



Wykres 2. Poziom subiektywnej jakości życia w czterech grupach z uwagi na status tożsamości: Rozproszona, Przejęta, Moratorium i Osiągnięta

analizy MANOVA jest nieistotny [$F(4)=1.32$; n.i.]. Najwyższy ogólny wskaźnik subiektywnej jakości życia uzyskała grupa o cechach tożsamości przejętej, najniższy – o tożsamości rozproszonej (Wykres 2).

kich czterech grupach, natomiast obniżone poczucie własnego ja i zadowolenie z relacji społecznych z grupie z tożsamością rozproszoną, moratoryjną i osiągniętą. Oznacza to, że niezależnie od wyni-



Wykres 3. Poczucie jakości życia w poszczególnych sferach dla grup o różnym statusie tożsamości

Wyniki analizy ANOVA wskazują, że istotne statystycznie różnice dotyczą jedynie grupy o tożsamości przejętej i rozproszonej w zakresie ogólnego wskaźnika subiektywnej jakości życia, ogólnego zadowolenia z życia oraz jakości życia w obszarze relacji społecznych. Osoby o tożsamości przejętej cechuje istotnie wyższy ogólny poziom jakości życia, są one bardziej zadowolone ze swego życia i relacji z innymi w porównaniu do osób o tożsamości rozproszonej. Brak istotnych różnic pomiędzy grupami z tożsamością osiągniętą, moratoryjną i rozproszoną w zakresie globalnego wskaźnika jak i w poszczególnych obszarach jakości życia. Analiza poszczególnych obszarów jakości życia w porównywanych grupach tożsamościowych daje bardziej zróżnicowany obraz jakości życia (Wykres 3).

Patrząc na wykres trzeba pamiętać, że istotne różnice dotyczą tylko grupy z tożsamością przejętą i rozproszoną: pod względem ogólnego zadowolenia z życia i relacji społecznych. Obok różnic międzygrupowych, warto zwrócić uwagę na różnice wewnątrzgrupowe: w poszczególnych obszarach jakości życia zaznaczają się podwyższone wyniki w zakresie jakości życia w środowisku we wszyst-

ków w wymiarach tożsamościowych zaangażowania i poszukiwania, badaną młodzież charakteryzuje obniżona wiara w siebie, niskie przekonanie o własnej wartości, obniżone poczucie bycia sobą, obniżony poziom zadowolenia ze swego zdrowia fizycznego, psychicznego, jak też rozterki w sferze duchowej. Również niższy poziom zadowolenia uwiadczenia się w obszarze relacji społecznych, co może oznaczać niezbyt satysfakcjonujące relacje z innymi – rodziną, rówieśnikami, szerszym otoczeniem społecznym. Natomiast badani z tych trzech grup są wystarczająco zadowoleni z możliwości jakie mają w swoim środowisku pod względem kształcenia, aktywności, zasobów finansowych, otoczenia w jakim żyją, jak też perspektyw na przyszłość.

Jeśli podział z uwagi na status tożsamości nie zróżnicował badanych pod względem poczucia jakości życia (niskie korelacje też to sugerowały), to pozostaje sprawdzić, czy jest jakiś inny sposób wewnętrznego zróżnicowania badanej grupy młodzieży. Celem wyodrębnienia bardziej jednolitych grup z uwagi na dwa wymiary tożsamościowe – zaangażowanie i poszukiwanie oraz globalny wskaźnik jakości życia zastosowano analizę skupień metodą

Tabela 5

Porównanie grup wyodrębnionych metodą analizy skupień w zakresie Zaangażowania, Poszukiwania i ogólnego poczucia jakości życia; istotność różnic według ANOVA

Numer skupienia/ zmienna	1 (Z+P-) N=64		2 (Z-P-) N=22		3 (Z+P+) N=30		4 (Z-P-) N=44		5 (Z-P+) N=73		Istotność różnic	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	F(4,228)	p<
Zaangażowanie	69.98	5.73	57.86	6.23	62.80	7.72	60.32	6.08	57.11	5.42	42.92	.001
Poszukiwanie	51.50	7.57	52.73	6.00	64.80	4.82	51.05	5.50	58.97	7.04	31.83	.001
Jakość życia – WO	81.84	6.47	43.57	8.16	57.70	8.77	64.45	4.94	81.37	5.95	225.46	.001

k-średnich. Do interpretacji wybrano rozwiązanie z pięcioma skupieniami, rezultaty analizy zawiera Tabela 5.

Analiza skupień doprowadziła do wyodrębnienia pięciu grup podobnych do siebie osób w zakresie procesów tożsamościowych i subiektywnej jakości życia. W zależności od średnich wyników w skalach zaangażowania i poszukiwania w kontekście wyznaczonej uprzednio mediany, możemy wskazać na pewne podobieństwo utworzonych tą metodą grup do czterech stadiów rozwoju tożsamości. Skupienie 1 charakteryzuje podwyższony poziom zaangażowania zaś obniżony poszukiwania, co wskazywałoby na tożsamość przejętą (Z+P-). Skupienie 2, najmniej liczna grupa osób, oraz 4, z dwukrotnie większą liczbą osób, cechuje obniżony poziom zarówno zaangażowania jak i poszukiwania (Z-P-), co ma miejsce w tożsamości rozproszonej – podobny wzorzec procesów tożsamościowych w obu grupach, jednak diametralnie różny poziom jakości życia. Podwyższony poziom zaangażowania jak i poszukiwania dla badanych ze skupienia 3 wskazuje na tożsamość osiągniętą (Z+P+), natomiast do tożsamości moratoryjnej nawiązuje skupienie 5, z obniżonym zaangażowaniem a podwyższonym poszukiwaniem (Z-P+). Grupy te różnią się bardzo istotnie ($p < .001$) między sobą w obydwu wymiarach tożsamości oraz względem globalnego wskaźnika postrzeganej ja-

kości życia. Najwyższy wskaźnik subiektywnej jakości życia charakteryzuje skupienie 1 (Z+P), (tożsamość przejęta), oraz skupienie 5 (tożsamość moratoryjna). Najniższy ma miejsce w skupieniu 2 (z tożsamością rozproszoną), natomiast skupienie 3 (z tożsamością osiągniętą) cechuje istotnie niższe poczucie jakości życia od skupienia 5 (z tożsamością moratoryjną) i od skupienia 4 (z tożsamością rozproszoną), ale wyższa jakość życia od skupienia 2 (również z wzorcem tożsamości rozproszonej) (patrz Tabela 6).

Warto przyjrzeć się konfiguracji trzech zmiennych w wyodrębnionych grupach skupień. Grupę 1 i 5 cechuje podobny, względnie wysoki poziom subiektywnej jakości życia. Jednakże grupa 1 (o tożsamości przejętej) charakteryzuje się zaangażowaniem bez zadawania sobie pytań tożsamościowych, preferując styl życia i przejmując zasady od osób znaczących bez ich kwestionowania. Osoby te nie podejmują kwestii tożsamościowych, ale są zadowolone i mają względnie wysokie poczucie jakości życia. Natomiast badani z grupy 5 są na poziomie testowania różnych możliwości, mają wciąż nierozwiązane kwestie tożsamościowe, ale je podejmują. I pomimo braku zaangażowania w realizację celów i wartości, mają względnie wysokie poczucie jakości życia. Preferują zmienność, nie podejmowanie ostatecznych decyzji, życie na próbę, co współwy-

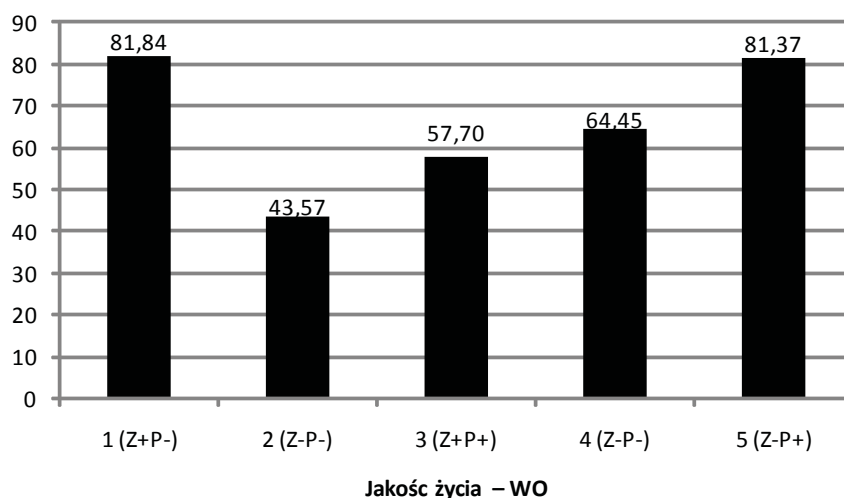
Tabela 6

Istotność różnic pomiędzy grupami pod względem Zaangażowania (Z), Poszukiwania (P) i wskaźnika ogólnego jakości życia (JŻ-WO) według ANOVA

	1 (Z+ P-)	2 (Z- P-)	3 (Z+ P+)	4 (Z- P-)	5 (Z- P+)
2 (Z- P-)	Z, JŻ		Z, P, JŻ	JŻ	P, JŻ
3 (Z+ P+)	Z, P, JŻ	Z, P, JŻ		P, JŻ	Z, P, JŻ
4 (Z- P-)	Z, JŻ	JŻ	P, JŻ		Z, P, JŻ
5 (Z- P+)	Z, P	P, JŻ	Z, P, JŻ	Z, P, JŻ	

Uwaga: Z – zaangażowanie, P – poszukiwanie, JŻ – jakość życia,

symbole pogrubione – istotność różnic na poziomie $p < .001$, nie oznaczone – istotność różnic na poziomie $p < .05$



Wykres 4. Poziom subiektywnej jakości życia w pięciu wyodrębnionych metodą analizy skupień w grupach

stępuje z względnie wysokim poczuciem jakości życia. Zaskakująco niskie poczucie jakości życia cechuje osoby ze skupienia 3 – o tożsamości osiągniętej. Poszukiwanie odpowiedzi na pytania tożsamościowe i zaangażowanie się w realizację wartości i wyborów raz podjętych celów, okazuje się, nie zapewnia wystarczającego poczucia jakości życia. Raz ukształtowana tożsamość, być może, wiąże się z koniecznością wyrzeczenia się wielu atrakcyjnych dla młodego człowieka form aktywności; wyklucza lub ogranicza podejmowanie nowych wyzwań, lub wiąże się z lękiem przed zmianą.

W grupie pierwszej poziom zaangażowania jest wyższy w porównaniu ze wszystkimi pozostałymi grupami; w porównaniu z grupą 3 i 5 niższe jest nasilenie poszukiwania, natomiast wyższa jakość życia od wszystkich grup za wyjątkiem 5, w której jest ona porównywalnie wysoka. W grupie drugiej poczucie jakości życia jest zdecydowanie najniższe, niższe jest też zaangażowanie w porównaniu z grupą 1 i 3 oraz istotnie mniej nasilone poszukiwanie w porównaniu z grupą 3 i 5. Grupa trzecia odznacza się najwyższym nasileniem poszukiwania, niższym zaangażowaniem od grupy 1, ale istotnie wyższym od grup 2 i 5 oraz względnie niską jakością życia, niższą niż w grupach 1, 4, 5, wyższą tylko od grupy 2. Grupa czwarta (podobnie jak i 1) odznacza się niskim poziomem poszukiwania, istotnie niższym niż w grupach 3 i 5, wyższą jakością życia w porównaniu z grupami 2 i 3, ale niższą od grup 1 i 5 oraz wynikami w zakresie zaangażowania wyższymi niż w grupie 5, ale niższymi niż w grupie 1. Gru-

pa piąta (podobnie jak grupa 1) ma wysokie wyniki w zakresie jakości życia, istotnie wyższe w porównaniu do grup 2, 3 i 4, i niskie (podobnie jak grupa 2) w zakresie zaangażowania, istotnie niższe w porównaniu do grup 1, 3 i 4, w wymiarze poszukiwania wynik grupy 5 jest istotnie wyższy od wyników grup 1, 2 i 4, i niższy od grupy 3.

Przeprowadzone analizy statystyczne wskazują, że grupy istotnie różnią się między sobą w poszczególnych obszarach jakości życia (ANOVA, $p < .001$), i z uwagi na wszystkie cztery sfery jakości życia [MANOVA: $F(4,16)=57.16$; $p < .0001$] (Tabela 7).

Skupienie 1 (o tożsamości przejętej) i skupienie 5 (o tożsamości moratoryjnej) cechuje się podobnym nasileniem subiektywnej jakości życia we wszystkich czterech obszarach. Można powiedzieć, że osoby o przeciwstawnych procesach tożsamościowych – zaangażowania i poszukiwania, czyli nie przechodzące przez okres eksploracji lecz zaangażowane w realizację z góry przyjętych standardów i osoby intensywnie poszukujące, cechuje ogólne zadowolenie z życia, z siebie, relacji społecznych i możliwości jakie stwarza im najbliższe środowisko. Obniżone zadowolenie z życia, z siebie, relacji interpersonalnych cechuje osoby o tożsamości osiągniętej (skupienie 3). Skupienia 2 i 4 (obydwa zawierające osoby o tożsamości rozproszonej) ujawniają odmienne wzorce subiektywnej jakości życia we wszystkich czterech domenach: skupienie 2 – bardzo niski poziom postrzeganej jakości życia, czyli frustracja jeśli chodzi o ogólną ocenę życia, poczucie własnego Ja, relacje z innymi, jak też poczucie jakości życia

Tabela 7

Porównanie grup pod względem poszczególnych wskaźników jakości życia; istotność różnic według ANOVA i MANOVA

Numer skupienia/ Skale jakości życia	1 N=64		2 N=22		3 N=30		4 N=44		5 N=73		Istotność różnic	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	F(4,228)	p<
Poczucie wł. Ja	76.71	8.77	46.30	10.62	54.24	11.05	60.70	8.63	76.87	9.86	78.86	.001
Relacje społeczne	78.08	9.81	40.74	11.60	54.45	14.14	61.91	9.33	77.33	8.63	87.06	.001
Środowisko	82.70	7.81	56.50	12.48	68.43	10.99	69.75	9.91	81.99	8.90	47.97	.001
Og. zad. z życia	81.22	10.37	30.76	14.98	57.78	20.80	66.59	14.93	89.27	8.89	126.84	.001

MANOVA: $F(4,13)=57.16$; $p<.0001$

w środowisku; skupienie 4 – znacznie wyższe poczucie jakości życia we wszystkich tych domenach, choć niższe w porównaniu z osobami ze skupienia 1 (tożsamość przejęta) i 5 (moratorium). Jest to o tyle ciekawe, że osoby te również nie podejmują wyzwań związanych z kształtowaniem własnej tożsamości. Co więcej, skupienie 3 (o tożsamości osiągniętej) ujawnia istotnie niższe poczucie jakości życia od osób ze skupienia 4 (tożsamość rozproszona) w trzech z czterech obszarów jakości życia – w zakresie poczucia własnego ja, relacji społecznych i ogólnego zadowolenia z życia (patrz Tabela 8).

Porównanie międzygrupowe w zakresie domen jakości życia pokazuje, że grupa pierwsza cechuje się istotnie wyższym poczuciem jakości życia

w każdej ze sfer w porównaniu do pozostałych grup, z wyjątkiem grupy piątej, gdzie poziom poczucia jakości życia jest zbliżony. Zdecydowanie najniższe poczucie jakości życia w każdym z obszarów w porównaniu do wszystkich pozostałych grup cechuje osoby z grupy drugiej, najbardziej znaczące różnice dotyczą grup pierwszej i piątej. Grupa druga odznacza się najniższym poziomem zadowolenia z życia, jeśli chodzi o poszczególne sfery. Grupa trzecia różni się od grup pierwszej i piątej niższym poczuciem jakości życia we wszystkich obszarach, od grupy czwartej niższym ogólnym zadowoleniem z życia, z siebie i relacji społecznych, natomiast od grupy drugiej wyższym zadowoleniem z relacji społecznych, z możliwości związanych ze środowi-

Tabela 8

Istotność różnic między grupami pod względem Zaangażowania (Z), Poszukiwania (P) i wskaźnika ogólnego jakości życia (JŻ-WO) według ANOVA

Skupienie	1 (Z+P-)	2 (Z-P-)	3 (Z+P+)	4 (Z-P-)	5 (Z-P+)
2 (Z-P-)	PWJa RS Śr OZŻ		PWJa RS Śr	PWJa RS Śr	PWJa RS Śr
3 (Z+P+)	PWJa RS Śr OZŻ	PWJa RS Śr OZŻ		PWJa RS OZŻ	PWJa RS Śr OZŻ
4 (Z-P-)	PWJa RS Śr OZŻ	PWJa RS Śr OZŻ	PWJa RS OZŻ		PWJa RS Śr OZŻ
5 (Z-P+)		PWJa RS Śr OZŻ	PWJa RS Śr OZŻ	PWJa Śr OZŻ	

Uwaga: PWJa – Poczucie własnego Ja, RS – Relacje społeczne, Śr – Środowisko, OZŻ – Ogólne zadowolenie z życia; symbole oznaczone pogrubione – istotność różnic na poziomie $p<.001$, nie oznaczone – istotność różnic na poziomie $p<.05$

skiem oraz większym zadowoleniem z siebie. Grupa czwarta natomiast odznacza się niższym poczuciem jakości życia w każdej dziedzinie w stosunku do grupy pierwszej i piątej, natomiast wyższym zadowoleniem z siebie, relacji społecznych i ogólnym zadowoleniem z życia w porównaniu do grupy drugiej i trzeciej, jakość życia w środowisku ma na podobnie niskim poziomie jak grupa trzecia, ale jest to wyższy poziom od wskaźnika w grupie drugiej.

Zastosowana analiza skupień z uwagi na podobieństwo matematyczne zmiennych tożsamościowych – zaangażowania i poszukiwania i subiektywnej jakości życia ujawniła pięć istotnie różnych grup, nie tylko z uwagi na odmienne wzorce procesów tożsamościowych, ale także w zakresie postrzeganej jakości życia. Uzyskane wyniki wskazują na złożoność zjawisk tożsamościowych u młodzieży i niejednoznaczny związek procesów tożsamościowych z subiektywną jakością życia.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Przeprowadzone badania miały na celu weryfikację hipotez dotyczących kwestii procesów tożsamościowych i subiektywnej jakości życia u młodzieży. Pierwsza z hipotez mówiąca o negatywnym związku poszukiwania z subiektywną jakością życia i pozytywnym związku zaangażowania z jakością życia została częściowo zweryfikowana. Z subiektywną jakością życia koresponduje – choć słabo – wymiar zaangażowania, zarówno takiego, który następuje w wyniku rozwiązania kwestii tożsamościowych po okresie kryzysu czy poszukiwania, jak też zaangażowania, który nie wiąże się z dokonywaniem wyborów, kwestionowaniem i wątpliwościami w sferze wartości, celów, czy standardów postępowania, a jest wyrazem przejścia norm i wartości, realizowania celów bez ich kwestionowania i poszukiwania. Kwestie związku procesu zaangażowania z dobrostanem badał Berzonsky (2003), podkreślając znaczenie różnych typów tożsamościowego zaangażowania dla podnoszenia dobrostanu i codziennego funkcjonowania. Zaangażowanie wiąże się z aktualnym podejmowaniem kwestii tożsamościowych takich jak wybór zawodu, religii, poglądów, stylu bycia w relacjach interpersonalnych, itp., co może korespondować z globalnym poczuciem zadowolenia z życia. Marcia (1989) także podkreślał związek pomiędzy tożsamością a psychologicznym dobrostanem. Według niego tożsamość osiągnięta jest najzdrowsza, bo oznacza zdolność jednostki do adaptacji do otoczenia. Hipoteza w zakresie poszukiwania nie potwierdziła się, tj. poszukiwanie, testowanie w zakre-

sie nowych zadań, ról, celów i wartości nie wiąże się z subiektywną jakością życia, chociaż zdolność do eksplorowania środowiska i poszukiwania, w dzisiejszym, gwałtownie zmieniającym się i nieprzewidywalnym środowisku społecznym jest podstawową umiejętnością i warunkiem podstawowym dla zdrowia (Archer, 1989).

Hipoteza druga postulująca, że młodzież zaklasyfikowaną do stadium tożsamości osiągniętej charakteryzują najwyższy poziom subiektywnej jakości życia, zaś osoby w stadium tożsamości rozproszonej cechuje najniższe poczucie jakości życia również została częściowo zweryfikowana. Analiza wyników czterech grup wyodrębnionych według klasycznego paradygmatu tożsamości świadczy, iż młodzież o tożsamości rozproszonej cechuje najniższy wskaźnik subiektywnej jakości życia, natomiast najwyższy, cechuje osoby o tożsamości przejętej, nie zaś osiągniętej, jak przypuszczano. Wydaje się, że w przypadku osób z tożsamością rozproszoną, brak określonych preferencji, brak stałych samookreśleń, a doraźne przyjemności z różnych form aktywności nie przynoszą na dłuższą metę satysfakcji i nie dają podstaw do poczucia jakości życia. Natomiast osoby z tożsamością przejętą cechuje względnie wysoki poziom jakości życia. Osoby na tym etapie rozwoju cechuje wysoki poziom dobrostanu, co może oznaczać, że dla wielu osób w okresie adolescencji stadium tożsamości przejętej jest wysoce adaptacyjne (Meeus i in., 1999). Osoby w stadium tożsamości przejętej nie zadają sobie pytań tożsamościowych, nie poszukują rozwiązania problemów dotyczących wyboru celów, wartości, ról czy przekonań na temat otaczającego świata, natomiast przejmują standardy z otoczenia bez zadawania sobie trudu sprawdzania i kwestionowania ich. Dotyczy to takich spraw jak wybór zawodu, stylu relacji interpersonalnych, religii, przekonań, itp. Ponieważ nie dotyczą ich kwestie tożsamościowe, prawdopodobnie cechuje ich dobre samopoczucie, są zadowolone z tego, kim są, czym się zajmują. Najniższy wskaźnik ogólny jakości życia charakteryzuje osoby na etapie tożsamości rozproszonej, które nie dokonały jeszcze wyboru w zakresie ważnych w wartości w ich życiu, nie poszukują swojej tożsamości, i tym samym nie są zaangażowane w ich realizację.

Według Meeus i in. (1999) najniższy poziom dobrostanu cechuje osoby w stadium moratorium, z uwagi na przechodzenie kryzysu tożsamości z powodu kosztów psychicznych intensywnego poszukiwania i niskiego poziomu zaangażowania. W przypadku tożsamości rozproszonej niskie zaangażowanie nie jest tak destrukcyjne w związku z równoczesnym

niskim poziomem poszukiwania. Natomiast w stadiach o silnym zaangażowaniu – przejęta i osiągnięta – poziom poszukiwania nie ma znaczenia dla psychologicznego dobrostanu, jest on na podobnym poziomie.

Interpretację uzyskanych wyników można poprowadzić w nawiązaniu do trzech stylów tożsamościowych – orientacji informatywnej, normatywnej i rozproszeniowo/unikowej. Najmniej dojrzały styl, który negatywnie wiąże się z dobrostanem psychologicznym stosują osoby z tożsamością rozproszoną. Z kolei, osoby w stadium tożsamości przejętej z uwagi na obecny proces zaangażowania, stosują styl normatywny, którego związek z dobrostanem dotąd był niejasny (Vleioras i Bosma, 2005). Co więcej, jak wynika z badań jakie prowadził Berzonsky (1992), osoby charakteryzujące się stylem rozproszonym i normatywnym stosują nieadaptacyjne strategie radzenia sobie – myślenie życzeniowe, dystansowanie się czy redukcja napięcia. Prawdopodobnie osoby z tożsamością przejętą nie wychodząc poza bezpieczne ramy, nie podejmując decyzji niepewnych, zachowań narażających ich na ryzyko, zyskują poczucie pewności i bezpieczeństwa, w związku z tym mają poczucie dobrostanu i zadowolenia. Faktycznie z tożsamością przejętą, związaną z tradycyjnymi i konserwatywnymi postawami nie współwystępowały zachowania ryzykowne (narkotyki, przestępczość) (King, 1993 za: Dunkel i Papini, 2005, s. 490).

Hipoteza postulująca wyższe poczucie jakości życia u osób na wyższym poziomie rozwoju tożsamości nie została jednoznacznie zweryfikowana. Zależność ta nie jest prosta. Otóż, jeśli uważamy, że najniższy poziom rozwoju tożsamości to stadium tożsamości rozproszonej, to osoby, u których nieobecne są procesy poszukiwania i zaangażowania ujawniły również najniższy poziom subiektywnej jakości życia (zarówno przy podziale na grupy według tradycyjnych kryteriów rozwoju tożsamości jak i drogą analizy skupień). Jest to zgodne z dotychczasowymi rezultatami badań nad tożsamością i psychologicznym dobrostanem (Meeus i in., 1999; Vleioras i Bosma, 2005). Równocześnie są osoby o wzorcu tożsamości rozproszonej, które cechuje wyższe poczucie jakości życia od osób z wzorcem tożsamości osiągniętej (z analizy pięciu grup). Jednocześnie najwyższy wskaźnik subiektywnej jakości życia uzyskały osoby, u których procesy tożsamościowe przebiegają przeciwnie (osoby z tożsamością moratoryjną i przejętą) a nie z tożsamością osiągniętą. Czyli, najwyższe poczucie jakości życia charakteryzuje osoby, u których jest obecny pro-

ces poszukiwania bez zaangażowania bądź zaangażowanie bez poszukiwania. Zjawisko to można tłumaczyć dwutorowo – prawdopodobnie istnieją w obecnej kulturze dwa wzorce. Pierwszy – preferujący wielość i różnorodność doświadczeń, „bardziej postmodernistyczny styl funkcjonowania”, i dlatego status moratorium stwarza szansę na względnie wysoką jakość życia. I drugi – „bardziej tradycyjny”, gdzie ma miejsce silne ugruntowanie w określonych przekonaniach, wartościach czy schematach postępowania – co odpowiada tożsamości przejętej – i wiąże się ze względnie wysokim poczuciem jakości życia. Sytuację pierwszą być może da się wytłumaczyć w ten sposób, że człowiek, który ma niestabilne kryteria wartościowania ma szansę na bardziej ekscytujące życie (Arnett, 2002), zaś sytuację drugą, gdzie subiektywna jakość życia jest względnie wysoka, prawdopodobnie tym, że osoby nie dokonują wysiłku poznawczego w kierunku samookreślenia i wyboru wartości, nie przeżywają wątpliwości, rozterek i dylematów. Wysoki poziom dobrostanu w grupie osób z tożsamością przejętą potwierdzają badania Meeus i in. (1999). Być może też, brak odpowiednich zdolności i umiejętności, sprawia u tych osób sztywne trzymanie się ustalonych zasad bez poszukiwania, które pociąga za sobą ryzyko kosztów. Według Grotevanta (1987) poszukiwanie jest funkcją repertuaru umiejętności, (np. krytycznego myślenia, rozwiązywania problemów, brania perspektywy i orientacji (np. sztywności, odwlekania), jakimi jednostka dysponuje podejmując zadanie kształtowania tożsamości.

W analizowanej grupie badanych, są też takie osoby, które nie podejmują wyzwań tożsamościowych (druga grupa o tożsamości rozproszonej) a cechują się wyższym poziomem jakości życia od osób, które dokonują eksploracji, poszukują dla siebie miejsca, testują siebie w różnych rolach, dokonały ważnych decyzji, wyborów i realizują wybrane wartości (osoby z tożsamością osiągniętą). Czy może to oznaczać, że tożsamość osiągnięta nie jest najwyższym i najbardziej pożądanym stadium rozwoju? Albo ten najwyższy poziom rozwoju nie wiąże się współcześnie z dobrostanem czy subiektywną jakością życia. Być może kształtują się aktualnie nowe reguły formułowania tożsamości, wybiegające poza podziały opracowane w połowie XX wieku. Przemiany kulturowe mogą stwarzać presję raczej w kierunku nieustannego wysiłku zmagania się z własną tożsamością, niż w kierunku prowadzącym do ostatecznego rozwiązania jakim jest osiągnięta, stabilna tożsamość osobista. Z jednej strony jest dążenie do samookreślenia, z drugiej podważa-

nie czy kwestionowanie własnej tożsamości. Tożsamość osiągnięta wiąże się z wyborem pewnego stylu życia, preferencji, który – wobec bardzo szerokiej oferty kulturowej wymaga wybiórczego zaangażowania, ale przede wszystkim wyrzeczenia się wielu innych atrakcyjnych możliwości. Wyższa jakość życia w grupie osób o tożsamości rozproszonej od grupy z tożsamością osiągniętą może oznaczać, że niektórzy młodzi ludzie funkcjonują nie dokonując bardziej stałych wyborów i decyzji, a tożsamość przyjmowana jest na próbę, bez poszukiwania. Nie podejmują oni wysiłku poszukiwania tożsamości a raczej dobierają adaptacyjne zachowania na różne okazje.

Hipoteza trzecia, postulująca różnice między osobami charakteryzującymi się odmiennym wzorcem procesów tożsamościowych w zakresie postrzeganej jakości życia i wyższe poczucie jakości życia młodzieży będącej na wyższym poziomie rozwoju tożsamości została w znacznym stopniu zweryfikowana. Odmiennie wzorce procesów tożsamościowych u osób młodych wiążą się ze zróżnicowanym poziomem subiektywnej jakości życia. Kierunek zależności potwierdza dotychczasowe badania jeśli chodzi o tożsamość rozproszoną, natomiast zaskakujące wyniki dotyczą tożsamości osiągniętej czy moratoryjnej. Potwierdziła się hipoteza postulująca wyższe poczucie jakości życia u osób będących na wyższym etapie rozwoju tożsamości jeśli chodzi o tożsamość przejętą i rozproszoną, natomiast nie potwierdziła się, jeśli chodzi o tożsamość osiągniętą i moratoryjną. Oznaczać to może, że procesy tożsamościowe przebiegają w sposób i wieloaspektowy, bardziej dynamicznie, a wzorce tożsamości nie są raz na zawsze ustalone.

Uzyskane rezultaty badań pozwalają sądzić, że zjawiska tożsamościowe prawdopodobnie zachodzą wieloaspektowo, a formowanie się tożsamości należy rozpatrywać znacznie szerzej niż to było dawniej. W dobie globalizacji zjawiska tożsamościowe są złożone nie tylko w aspekcie strukturalnym. Znacznie poszerza się obszar kwestii tożsamościowych, z bardziej tradycyjnych – zawód, polityka, religia, na inne – przyjaźń, chodzenie ze sobą, role związane z płcią. Kwestia druga, to sam przebieg procesu kształtowanie się tożsamości, który obecnie znacznie wydłuża się w czasie, oraz kontekst, w jakim występują różne rozwiązania kwestii tożsamościowych (Kroger, 2000). Przemiany kulturowe i nowe wyzwania z jakimi młody człowiek musi się zmagać prawdopodobnie stwarzają większą przestrzeń dla testowania różnych ról, systemów wartości bez konieczności podejmowania decyzji

raz na zawsze. Stąd badacze zjawisk tożsamościowych winni więcej uwagi poświęcić czynnikom związanym z progresją, stabilnością i regresją tożsamości w czasie. Ponadto, zaznacza się potrzeba lepszego zbadania tych zjawisk, które tradycyjnie określano jako moratorium i szerszego kontekstu społecznego, mającego wpływ na kształtowanie się tożsamości ludzi młodych (Kroger, 2000).

Meeus i in. (1999) proponują koncepcję tożsamości z nowym ujęciem statusów tożsamości, które jest bardziej dynamiczne od podejścia Marcii. Według Marcii poszukiwanie odgrywa istotną rolę w wyborze zaangażowania, podczas gdy nowe ujęcie statusów bazuje na idei, że młodzież nieustannie rozważa nowe możliwości zaangażowania. Dla rozpatrywania kwestii tożsamościowych potrzebne wydaje się dziś nowe ujęcie procesualne, idące w kierunku procesów tożsamościowych a nie sztywnych statusów tożsamości. Statusy tożsamości zostały skrytykowane jako zbyt wąskie i statyczne (Côté i Levine, 1988), a kształtowanie tożsamości jest procesem długotrwałym. Niektórzy badacze uważają, że nawet jak jednostka rozwinęła wstępnie tożsamość osiągniętą, to często wychodzi ze statusu moratorium, czy tożsamości osiągniętej w różnych sytuacjach w późniejszym okresie życia (Stephen i in., 1992; Sneed i in., 2006). W świecie współczesnych zjawisk kulturowych formowanie tożsamości to procesy dynamiczne – zachodzi ciągły ruch tożsamościowy, który nie prowadzi do ostatecznego rozwiązania jakim jest osiągnięta, stabilna tożsamość, ale zachodzi ciągle, wymagając nieustannego wysiłku zmagania się z własną tożsamością. Z jednej strony jest dążenie do samookreślenia, z drugiej podważanie czy kwestionowanie własnej tożsamości (Stróżak, 2008). Stąd też niejednoznacznie przebiega postrzeganie siebie, innych, szerszego środowiska, jak też ogólna ocena swojego życia, składające się na subiektywną jakość życia u młodzieży.

LITERATURA

- Archer, S.L. (1989). The status of identity: Reflections on the need for invention. *Journal of Adolescence*, 12, 345–359.
- Arnett, J.J. (2002). The Psychology of Globalization. *American Psychologist*, 57, 774–783.
- Auslander, B.A., Dunham, R.M. (1996). Bulimia and the diffusion status of ego identity formation: similarities at the empirical descriptors of self and parent. *Journal of Adolescence*, 19, 333–338.
- Balistreri, E., Bush-Rossnagel, N.A., Geisinger, K.F. (1995). Development and preliminary validation of the Ego Identity Process Questionnaire. *Journal of Adolescence*, 18, 179–192.
- Berman, S.L., Weems, C.F., Rodriguez, E.T., Zamora, I.J. (2006). The relation between identity status and roman-

- tic attachment style in middle and late adolescence. *Journal of Adolescence*, 29, 737–748.
- Berzonsky, M.D. (1990). Self-construction over the life-span: A process perspective on identity formation. W: G.J. Neimeyer, R.A. Neimeyer (red.), *Advances in personal construct theory* (t. 1, s. 155–186). Greenwich, CT: JAI Press.
- Berzonsky, M.D. (1992). Identity style and coping strategies. *Journal of Personality*, 60, 771–788.
- Berzonsky, M.D. (2003). Identity style and well-being: Does commitment matter? *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 3, 131–142.
- Berzonsky, M. D., Ferrari, J. R. (1996). Identity orientation and decisional strategies. *Personality and Individual Differences*, 20, 597–606.
- Beyers, W., Çok, F. (2008). Adolescent self and identity development context. *Journal of Adolescence*, 31, 147–150.
- Bilsker, D. (1992). An existentialist account of identity formation. *Journal of Adolescence*, 15, 177–192.
- Côté, J.E., Levine, C. (1988). A critical examination of the ego identity status paradigm. *Developmental Review*, 8, 147–184.
- Cramer, P. (1995). Identity, Narcissism, and Defense Mechanisms in Late Adolescence. *Journal of Research in Personality*, 29, 341–361.
- Cramer, P. (1997). Identity, personality, and defense mechanisms: An observer-based study. *Journal of Research in Personality*, 31, 58–77.
- Dunkel, C.S., Papini D.R. (2005). The role of ego identity status in mating preferences. *Adolescence*, 40, 489–501.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Erikson, E.H. (1997). *Dzieciństwo i społeczeństwo* (przekład P. Hejmej). Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Erlanger, D.M. (1998). Identity status and empathic response patterns: a multidimensional investigation. *Journal of Adolescence*, 21, 323–335.
- Grotevant, H.D. (1987). Toward a process model of identity formation. *Journal of Adolescent Research*, 2, 203–222.
- Kennedy, J.H. (1999). Romantic attachment style and ego identity, attributional style, and family of origin in first-year college students. *College Student Journal*, 33, 171–180.
- Kroger, J. (2000). Ego identity status in the new millennium. *The International Society for the Study of Behavioral Development*, 24, 145–148.
- Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W., Soenens, B. (2006). Brief report: The ego identity process questionnaire: Factor structure, reliability, and convergent validity in Dutch-speaking late adolescents. *Journal of Adolescence*, 29, 153–159.
- Marcia, J.E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551–558.
- Marcia, J.E. (1989). Identity and intervention. *Journal of Adolescence*, 12, 401–410.
- Meeus, W., Iedema J., Helsen M., Vollebergh W. (1999). Patterns of adolescence identity development: Review of literature and longitudinal analysis. *Developmental Review*, 19, 419–461.
- Nurmi, J. E., Berzonsky M. D., Tammi K., Kinney A. (1997). Identity processing orientation, cognitive and behavioural strategies and well-being. *International Journal of Behavioral Development*, 21, 555–570.
- Oleś, M. (2007a). *Subjective quality of life and ego identity status in youth*. Poster. 10th European Congress of Psychology, July 3–6, Prague, Czech Republic, Book of abstracts, s. 147.
- Oleś, M. (2007b). *Subiektywna jakość życia u nastolatków leczonych z powodu cukrzycy*. Referat. 17. Europejskim Sympozjum Somatoterapii i Edukacji Psychosomatycznej PROMOCJA ZDROWIA – MIT czy RZECZYWISTOŚĆ: między teorią a praktyką, 25–27 październik, Kraków.
- Oleś, P. (2008). O różnych rodzajach tożsamości oraz ich stałości i zmianie. W: P. Oleś, A. Batory (red.), *Tożsamość i jej przemiany* (s. 41–84). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Oleś, P. K., Oleś M. (2006). *How to measure dialogical internal activity: Proposition of a new scale*. Poster. 4th International Conference on the Dialogical Self. University of Minho. Portugal – Braga, 1–3 June 2006, Book of abstracts, s. 73–74.
- Phillips, T. M., Pittman, J. F. (2007). Adolescent psychological well-being by identity style. *Journal of Adolescence*, 30, 1021–1034.
- Ryba, M. (2006). *Niektóre cechy osobowości a status tożsamości u młodzieży*. Nie opublikowana praca magisterska. Lublin: KUL.
- Ryff, C.D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069–1081.
- Schwartz, S.J., Montgomery M.J. (2002). Similarities or differences In identity development? The impact of acculturation and gender on identity process and outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 359–372.
- Schwartz, S.J. (2004). Brief report: Construct validity of two identity status measures: the EIPQ and the EOM-EIS-II. *Journal of Adolescence*, 27, 477–483.
- Sneed, J.E., Schwartz, S.J., Cross, W.E. (2006). A multicultural critique of identity status theory and research: A call for integration. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 6, 61–84.
- Stephen, J., Fraser E., Marcia J. E. (1992). Moratorium-achievement (Mama) cycles in lifespan identity development: value orientations. *Journal of Adolescence*, 15, 283–300.
- Stróżak, M.A. (2008). *Blogerzy w poszukiwaniu siebie. Tożsamość a nowe media*. Nie opublikowana praca dyplomaowa. Lublin: UMCS.
- Topolski, T.D., Edwards, T.C., Patrick, D.L. (2002). *User's manual and interpretation guide for the Youth Quality of Life (YQOL) Instruments*. Seattle, WA: University of Washington, Dept. Of Health Services.
- Vleioras, G., Bosma, H.A. (2005). Are identity styles important for psychological well-being? *Journal of Adolescence*, 28, 397–409.
- Waterman, A.S. (1999). Identity, the identity statuses, and Identity Status Development: A Contemporary Statement. *Developmental Review*, 19, 591–621.
- The WHOQOL Group. (1994). The development of the World Health Organization quality of life assessment instrument (the WHOQOL). W: J. Orley, W. Kuyken (red.), *Quality of life assessment: international perspectives* (s. 41–60). Heidelberg: Springer Verlag.
- WHOQOL Group (1995). The World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL): Position Paper from the World Health Organization. *Social Science and Medicine*, 41, 1403–1409.